

Юрїї ЛУКОМСЬКИЙ

ПРО ДРОГОБИЦЬКУ ЦЕРКВУ ВОЗДВИЖЕННЯ ТА ДРОГОБИЧ КНЯЖОЇ ДОБИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ОСМИСЛЕННЯ ПОПЕРЕДНІХ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Найбільше поле для застосування методів архітектурної археології* віднаходиться в історичних містах – вузлах зосередження пам'яток архітектури: сакральних споруд, фортифікацій, житлової і громадської забудови, брукованих чи встелених деревом давніх вулиць/площ, важливих ремісничих будівель, інженерних споруд і навіть садово-паркових комплексів, від яких теж залишилися під землею сліди. Архітектурно-археологічного дослідження вимагають не лише втрачені й забуті релікти колишньої архітектури та містобудування, а й водночас також – збережені актуально існуючі пам'ятки, які необхідно реставрувати для підкреслення тяглості розвитку, спадкоємності, самобутності нашої культури.

Метою статті є впровадити до наукового вжитку результати архітектурно-археологічного зондування пам'ятки архітектури національного значення – дерев'яної церкви Воздвиження Чесного Хреста в місті Дрогобич Львівської області, а також уточнити висловлену раніше гіпотезу (див. далі) про можливе місце розташування раннього поселення княжої доби поблизу центру сучасного Дрогобича.

У процесі передпроектних комплексних наукових досліджень пам'ятки архітектури національного значення (ох. № 378) церкви Воздвиження в Дрогобичі** (рис. 1) розроблено програму архітектурно-археологічного зондування при її фундаментах*** (рис. 2)¹. Перед зондуванням відбулося детальніше ознайомлення з історією пам'ятки² і введено наявну інформацію до укладеної за його результатами хронологічної таблиці.

Згідно з писемними джерелами, згадки про храм сягають другої половини XV ст., однак сама споруда, яка збереглася до наших часів, за написом на хрестовому сволюку датується 1613 р. Відповідно за історичною інформацією, відображеною у доступних тепер писемних джерелах, відзначено сім будівельно-поновлювальних періодів в історії існуючої будівлі – від початку XVII ст. й дотепер (табл. 1).

* Архітектурна археологія – це субдисципліна археології, скерована на вивчення рукотворних конструкцій, збережених під землею.

** Проект розробляє Науково-дослідна лабораторія (НДЛ) 104 Національного університету “Львівська політехніка” (далі – НУЛП), Львів, вул. С. Бандери, 12/327. Керівник лабораторії – д. арх., проф. Бевз М. В.

*** Виконавець проекту – архітектор-реставратор Дубик Ю. Я., виконавець зондажів – архітектор-археолог, к. арх. Лукомський Ю. В.

¹ План за: Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. Т. 3. Киев, 1985. С. 97.

² Слободян В. М. Церква Воздвиження Чесного Хреста в Дрогобичі. Історична довідка. Машинопис. 2017. 17 с. Архів Інституту “Укрзахідпроектреставрація”.

Таблиця 1. Будівельна періодизація об'єкту на основі писемних джерел.

Дата, рік	Подія	№ буд. періоду
1460	Найдавніша згадка про існування церкви в Дрогобичі	
1496	Перша згадка про церкву Чесного Хреста у Дрогобичі	-2
1499	Церква згоріла під час турецько-татарського нападу	
1507	Церкву відбудовано	-1
1613	Постала сучасна церква Воздвиження Чесного Хреста	1
1661	За параха о. Антонія Чеснохрестського церкву розширили, побудувавши над бабинцем горішню церкву або каплицю Різдва святого Іоана Предтечі	2
1715	За параха о. Стефана Глібковича ремонт церкви ("оновлення")	3
1738	Ремонт церкви за параха Василя Глібковича	4
1823	Обнова церкви – "важили", тобто підіймали для встановлення на новий мурований фундамент	5
Початок 1920-х	У долішній галереї влаштовано присінок	6
1963	Пам'ятка внесена до національного реєстру пам'яток України під охоронним № 377	
1967	Проведено дослідження пам'ятки (архітектор Ігор Старосольський)	
1970–1971	Реставрація (архітектор Іван Могитич). Тоді розібрали оббудову і присінок при бабинці та вкрили церкву новими гонтами, частково відреставрували стінопис.	7
1987	Церква Воздвиження Чесного Хреста належить до відділу пам'яток дерев'яної архітектури музею "Дрогобиччина"	

Метою передпроектних зондувань було з'ясування будівельно-технічних особливостей, будівельної періодизації та стану збереження фундаментів під усіма чотирма складовими частинами об'єкту (рис. 2). Польові роботи тривали з 12 по 20 листопада 2021 р.*

Методика виконання зонд архітектурно-археологічна – поштихове заглиблення площ з описовим, графічним й фотографічним фіксуванням планіграфічної та страгіграфічної інформації, виявлених нерухомих об'єктів, відбір рухомих артефактів з культурних нашарувань. Обміри виконувалися за допомогою мірничих інструментів від умовних нулів, "прив'язаних" до наземних підвалів споруди.

Зонду 1 (1×1 м) розплановано при південно-східному вінці підвалів нави.

* Виконавці: експедиція НДЛ104 НУЛП (керівник експедиції – автор, доцент кафедри АТР, ст. н. с. відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). Допомогу в польових роботах надавала Археологічна лабораторія історичного факультету Дрогобицького

педагогічного університету ім. І. Франка (д. і. н. Леонід Тимошенко), а також студент 2-го курсу цього факультету Василь Сиворотка. Епізодично в експедиції брав участь н. с. Львівської національної галереї мистецтв ім. Б. Г. Возницького Тарас Іванишин.

Рис. 1. Загальний вигляд церкви Воздвиження Чесного Хреста на Зварницькому передмісті в Дрогобичі з південного заходу (Фото автора)

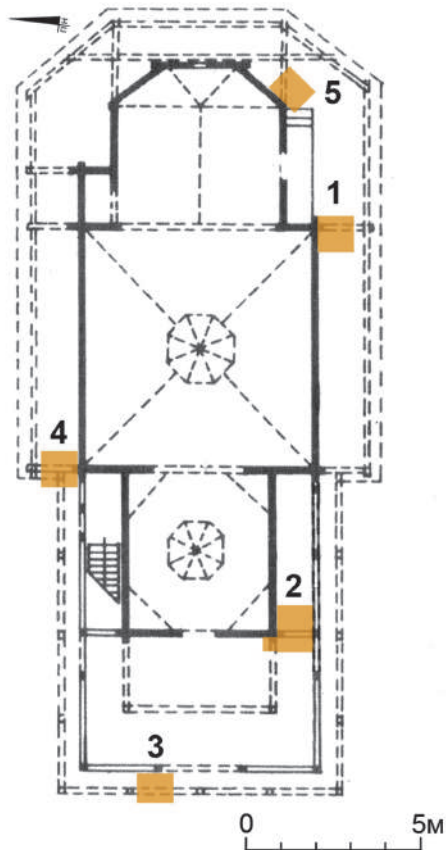

Рис. 2. План церкви із реалізованими зондами

*Рис. 3. Зонда 1 на кінцевій стадії розкриття. Вигляд з півдня, згори.
(Фото автора)*

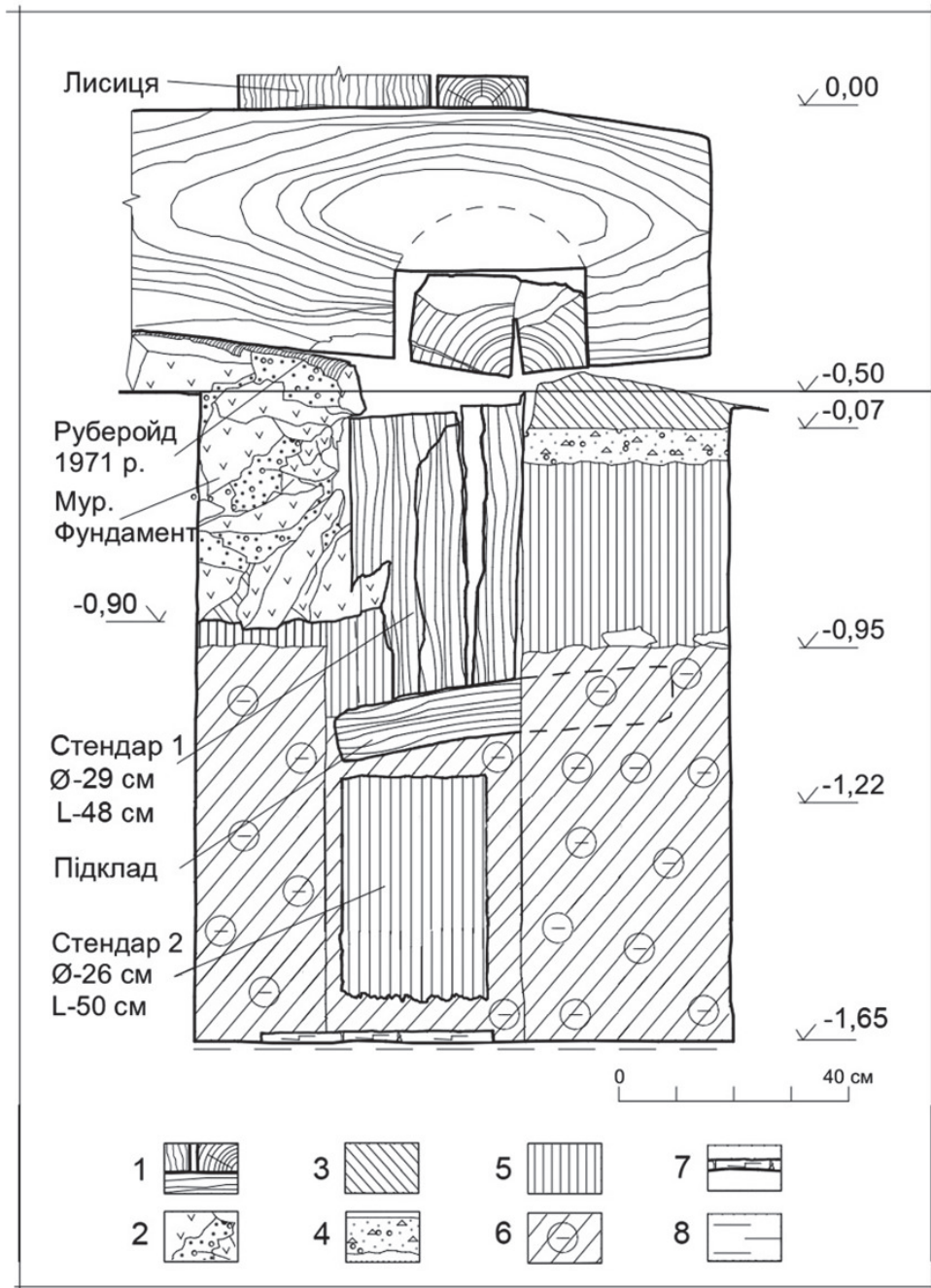

Рис. 4. Зонда 1. Північна стінка в масштабі 1:10: 1 – дерев'яні конструкції; 2 – мурований фундамент; 3 – сірий суглинок; 4 – прошарок вапняно-піщаного розчину; 5 – сіро-коричневий суглинок; 6 – коричнево-жовтий суглинок; 7 – вапнякова плита-підклад; 8 – материкова жовта глина

Вона примикала до нього від півдня. Східна межа зонди співпадала з торцем поздовжньої підвалини (рис. 2). У межах зонди виявлено цікаву опорну конструкцію з двох різночасових стендарів*, розташованих один над одним, частину мурованого фундаменту, з'ясовано стан збереження підземних конструкцій та зібрано археологічний матеріал. Виходячи зі стратиграфічного методу відносного датування, висновую, що стендар 2** відноситься до одного з ранніх періодів зведення чи ґрунтової направи церкви – 1613 або 1661 рр., стендар 1 з підкладом під ним*** – до одного з її згаданих ремонтів упродовж XVIII ст. (1715 або 1738 рр.), а мурований фундамент**** – до капітального оновлення храму 1823 р., при якому зруби споруди спеціально підважували³ (рис. 3, 4).

Стратиграфія у бічних стінках зонди майже відсутня. У нижній її частині – строката коричнево-жовта суміш суглинків – заповнення значно ширшої за межі

* Стендар (нім.: der Ständer – стояк, філяр, опора) – відрізок колоди без кори, торці якого оброблялися сокирою для кращого збереження деревини в ґрунті. Стендар встановлювали або вбивали вертикально для опирання на нього вінця підвалин дерев'яної будівлі.

** Стендар 2, розташований під стендаром 1 у вертикальному положенні. Його діаметр сягав 26 см, а довжина – 50 см. Він збережений у гіршому стані за перший. Стендар 2 не має обробленого завершення. Можливо, його горішню частину усунуто перед встановленням конструкції пізнішого стендара 1. Під основою стендара 2 виявлено рештки відносно тонкої (1,5–2 см) плити-підкладу з щільного вапнякового каменю у розтрісканому стані. Формат її ~40×40 см. Пливу було встановлено на горизонтально зрізаній поверхні жовтої материкової глини, тобто на поземому дні ями (позначення -1,63 м), у якій влаштувалася конструкція (рис. 3, 4). Краю ями в межах частини заглибленої зонди виявити не вдалося.

*** Стендар 1 у вигляді кругляка з рівно рубаною торцевою поверхнею, діаметром 29–30 см, без кори, напівзігнилий, значно розтрісканий у поздовжньому напрямі виявлений строго під вінцем зрубу. Його довжина сягала 48 см. Деревина була розтріскана доцентрово, а її серцевина зігнила. Місце сперхлих чи утворених внаслідок усихання деревини ділянок зайняв сипкий ґрунт. Стендар 1 було оперто на поперечний горизонтальний підклад з відрізка дошки завтовшки 10 і завширшки ~24 см. Дошка розташована паралельно до південної підвалини, тобто за напрямком схід–захід. Західний край дошки-підкладу рівно обрубаний, відповідає спроектованому контуру стендара, а східний – продовжується за межі розригтя. За допомогою шупа визначено довжину підкладу – ~58 см. Отже, стен-

дар 1 було оперто на один бік підкладу без пазу для кріплення. У процесі роботи конструкції західна сторона підкладу осіла і сам фрагмент дошки-підкладу перехилився на ~10° від первісного, мабуть, горизонтального положення (рис. 3, 4). Осідання дошки-підкладу вказує, що стендар до часу підведення мурованого фундаменту виконував свою опорну функцію, а після появи стрічкового підмурку усихання деревини стендара привело до появи проміжку 5–8 см між горішнім його торцем і підвалиною (рис. 3, 4).

**** У північно-західному куті зонди досягнуто підосви частини стрічкового підмурку південної підвалини. Його муровано з лупаного щільного пісковика та граніту на середньо-міцному вапняно-піщаному розчині сірого кольору. Верстви у муруванні не простежуються. Шви між каменями без слідів затирання. Можливо, конструкцію мурували з протилежного, внутрішнього боку споруди. Ширина фундаменту у горішній частині сягає близько 40 см, а додолу незначно зростає до ~50 см. Підосва підмурку залягає на рівні -0,95 м, тобто висота його конструкції доходить до 50–55 см. Підмурок встановлено на мішаному ґрунті. Судячи з характеру поверхні, конструкція мурована відкритим способом. Фундамент примурований до стендару 1 (рис. 3, 4).

Між поверхнею підмурку та підвалиною під час останніх реставраційних робіт 1970–1971 рр. було підведено гідроізоляцію у вигляді руберойду. Під час цього процесу зруб нави мали б злегка підважити. Стан збереження підвалини над гідроізоляцією задовільний (рис. 3, 4).

³ Вуйцик В. Про датування церкви Воздвиження Чесного Хреста у Дрогобичі Його ж. *Вибрані праці. До 70-річчя від дня народження* (Вісник інституту Укрзахідпроектреставрація. Вип. 14). Львів, 2004. С. 187.

нашої зонди ями. У її заповненні виявлено дрібні уламки керамічного посуду, скла, цегли. Найпізнішими знахідками комплексу вважаємо уламки тонкостінної, полив'яної з обох боків керамічної тари, яка датується XVII–XVIII ст. З огляду на останнє визначення, яма з не вловленими зовнішніми контурами, у якій було встановлено стендар 2 із пізнішою його заміною на стендар 1, може бути датована радше другим, а не першим будівельним періодом (табл. 1). Визначальним аргументом на користь першого чи другого припущення могли б стати результати дендрохронологічного аналізу решток стендара 1, на фрагменті якого збереглося близько 40 річних кілець, дотичних до луб'яного шару деревини.

У західній стінці зонди 1 простежується профіль ще однієї ями, впущеної в попередню. Дно її горизонтальне, рівнем кореспондується з рівнем підоскви мурованого фундаменту (-0,9 м). На віддалі 85 см від контуру підмурку дно ями переходить у похилу, під кутом ~60°, бічну стінку. У заповненні ями присутні вкраплення згустків вапняно-піщаного розчину, який кореспондується із заправою підмурку. Очевидно, ця яма походить з часу оновлення церкви 1823 р., коли під неї підводили мурований фундамент (рис. 3, 4).

Зонду 2 закладено при південно-західному нарізнику бабинця, переважно від півдня та частково із заходу. Її параметри в плані: 1,3х1,0 м з доповненням 0,4х0,2 м при самому вінці зрубу (рис. 2). Грунт під настилом галереї перемішаний, сухий. У ньому присутні дерев'яні перегнилі тріски, згустки вапняно-піщаного розчину, вкраплення жовтої глини, перевідкладені рештки людських кісток. На загал, це мішаний коричневий суглинок. Очевидно, зонда потрапила в колишній ширший перекоп. На рівні -0,85 м досягнуто підоскви мурованого фундаменту (рис. 5)*.

У зонді 2 обстежено й зафіксовано стендар 3*, частину конструкції підмурівку під бабинцем**, а також основу підвалин долішньої

* Це кругляк діаметром 24 см та довжиною 85 см. Стан збереження його незадовільний, подібний до стану збереження стендара 2, тобто деревина втратила повністю несучу здатність, зігнула, але на час розкриття ще зберігала форму своєї колишньої оболонки з волокнами. Цю оболонку зруйнували з протилежного східного боку при спорудженні мурованого фундаменту, один з каменів якого практично прорізує деревину (рис. 5). Отже, 1823 р., коли підводили муровану конструкцію, деревина стендара 3 була вже у зігнутому стані. На північ від стендара 3 конструкції кам'яного підмурку не виявлено.

Стендар 3 встановлено безпосередньо на горизонтально зрізаній площині материкової глини. Позначка – -1,37 м. Країв ями, у якій його поставлено, не виявлено. Стратиграфію північної стінки зонди формують три верстви. Горішній пласт – насипний сірий суглинок із рештками дерева до позначки -30 см; середній – світло-коричневий насипний суглинок із вкрапленнями материкової глини та фрагментів напівзігнилого дерева, до позначки -0,90 м; долішній – темно-коричневий суглинок із дрібними крупинами материкової глини та деревним гліном. Усі

три верстви насипні, в сухому стані. Дві долішні з них стосуються засипаного матеріалу ями стендара. Горішня – сформована пізніше, напевно під час останньої реставрації пам'ятки (рис. 6). Датуючого археологічного матеріалу в насипних шарах не виявлено.

** Конструкція фундаменту зведена відкритим способом. Матеріалом для підмурку служив лупаний щільний пісковик сірого забарвлення, а також граніт (можливо, аркозовий пісковик?), на загал рожевуватого кольору з темними та світлими кутастими вкрапленнями польового шпату, кварцу та кристалічних пластинок-блискіток слюди. Каміні різної форми, переважно з одною/кількома природно утвореними або сколеними рівними поверхнями. Муровання скріплене вапняно-піщаним розчином світло-сірої барви. За матеріалом та технікою виконання підмурок подібний до мурування, виявленого у зонді 1 (рис. 5, 6).

Стопа фундаменту викладена значно ширше за його горішню частину, на 20–27 см. Контури долішньої верстви нерегулярні. Її товщина сягає 18–20 см. Наступна верста мурована постелистими каменями й досягає у товщину 10 см. Третю

галереї* та стендар 4**. Конструкції долішньої галереї виглядають набагато свіжішими за попередні. Їх появу належить датовати в межах ХІХ–ХХ ст. Збереження конструкцій – незадовільне: стендар 4 – у напівзігнилому стані, а в конструкціях підвалин простежуються тріщини. Судячи зі стану й вигляду стендара 3, його, як і стендар 2, необхідно датувати не пізніше за перші два будівельні періоди – 1613 чи 1661 рр. (табл. 1).

Підвалини з'єднані цікавим скритим косим замком. Горішня частина випуску поперечної підвалини, мабуть, була втрачена ще перед останніми реставраційними роботами, на що вказує її нерівна поверхня, покрита, разом із бічною лицевою площиною прилягаючої поздовжньої підвалини, червоною фарбою як антисептиком. Досить рівно відколений вінець поперечної підвалини напевно виповнював доверху порожнину під врубанням горішньої підвалини. Торець горішньої підвалини виразно оброблений сокирою (рис. 5, 6).

На відміну від зрубу нави, між фундаментами та підвалинами бабинця не було підведено гідроізоляції, через що стан долішніх частин дерев'яних конструкцій у місцях стику з муруваннями незадовільний. Деревина обох підвалин в долішній частині підгнила на товщину 5–7 см (рис. 5).

Зонда 3 (1×0,8 м) розташована при північному стоякові головного входу до долішньої галереї. Довшою своєю стороною вона зорієнтована за напрямком північ–південь. Зонда прилягає до підвалин долішньої галереї (рис. 2, 7).

У зонді 3 простежено рештки ще одного стендара під вузлом підвалин долішньої галереї – стендара 5***, виявлено рештки поховань прицерковного некрополю, а також у скупченні уламків цегли визначено фрагменти двох цегляних плиток****, які можуть походити з колишньої підлоги храму. За складом

верству складають камені підкубічної форми, встановлені в ряд майже під саму долішню грань підвалини. Товщина верстви 20 см. Поверхню її вирівняли дрібнішими каменями і залили верствою розчину, в яку опустили або “втопили” підважений вузол підвалин (рис. 5). Розчин із зовні часто у вигляді застиглих патьоків, без слідів затирання. Отже, фундаментну конструкцію закладали з протилежного, внутрішнього боку споруди. На південному лиці мурування простежується значна кількість порожнин. Характерною рисою, яка засвідчує підведення фундаменту під існуючі підвалини, є те, що розчин частково охоплює основу підвалини, утворюючи своєрідний бортик заввишки і завширшки декілька сантиметрів (рис. 5).

* Підвалини (14x14 см) розташовані вздовж контуру галереї й підтримують її стовпи (рис. 2). Вони з'єднані “в лапу”. Місця з'єднань не співпадають зі стовпами.

** Під вузлом з'єднання периметральних підвалин долішньої галереї у південно-західному куті зонди розкрито частину стендара 4 діаметром 20 см та довжиною 35 см (рис. 6). Стендар 4 встановлено без підкладу, просто на ґрунті. Між його верхом та з'єднанням підвалин підставлено обрізок із дошки завтовшки 3 см та завширшки 20 см.

*** Діаметр його – 22–25 см, а довжина –

37 см. На відміну від попереднього стендара 4, що стосується тієї самої конструкції основи долішньої галереї, під стендаром 5 виявлено горизонтальний підклад у вигляді кам'яної гранітної плити прямокутної або квадратної форми. Вона – завтовшки 3–3,5 см й габаритами ~30x30 см (рис. 7). Між верхом стендара та з'єднанням підвалин, упоперек до них, підкладено обрізок дошки завтовшки 2,5 см. Стендар зберігся лише частково. Серцевина його цілковито зігнила.

**** Скупчення уламків цегли залягало між позначками -0,35–0,65 м. Серед них виявлено дві майже цілі цегляні плитки. Їх формат 16x14x4–4,5 см. Плитки суцільно пропечені, тобто добре випалені. У керамічному тісті середньої щільності простежуються домішки кварцового піску, присутнього особливо на долішній, а також на бічних поверхнях. Горішня постіль плиток досить сходжена, тобто зглажена тертям. Отож, вони походять із керамічної підлоги, яка функціювала тривалий час (рис. 8).

Разом із фрагментами керамічних плиток у скупченні траплялися уламки цегли завтовшки до 5,5 см. Вони настільки фрагментовані, що інші габарити залишаються невідомими. Склад керамічного тіста такий самий, як і в плитках. Уламки мають зглажені ребра. Можливо, це ті самі плитки, тільки менше стерті внаслідок функціонування.

Рис. 5. Зонда 2 на кінцевому етапі опрацювання. Вид з південного заходу, згори.
(Фото автора)

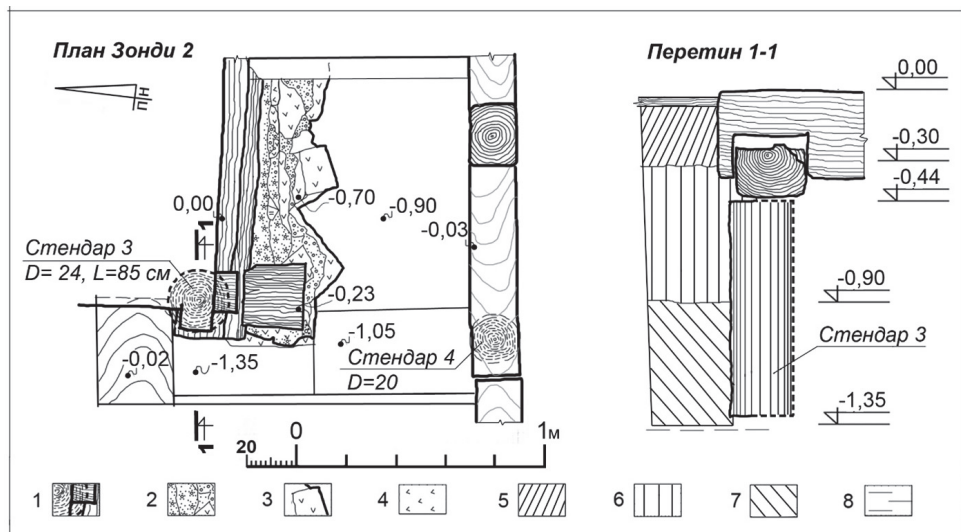

Рис. 6. Зонда 2. План і стратиграфічний перетин: 1 – дерев'яні конструкції; 2 – мурований фундамент; 3 – щільний пісковик; 4 – граніт; 5 – сірий суглинок; 6 – світло-коричневий суглинок; 7 – темно-коричневий суглинок; 8 – материкова глина

тіста, технологією виготовлення та типологією їх можна попередньо відносити до періодів ренесансу й бароко в архітектурі, тобто до кінця XVI–XVIII ст. (рис. 8).

При північній стінці зонди, у північно-західному куті, на глибині -0,45 м, виявлено людський череп – поховання 1 (рис. 9). Вирішено не обстежувати поховання і залишити його на місці, а заглиблюватися лише в південній частині зонди до материкового горизонту. На глибині -0,85 м зачищено пляму темного ґрунту. У ній виявлено частину поховання 2* (рис. 7, 9). Поверхні материкового горизонту досягнуто в середній частині зонди на рівні -0,95 м. Можливо, вона зрізана, оскільки перехід між материком та перемішаним ґрунтом досить різкий (рис. 9).

Зонду 5 здійснено при підвалинах першого південно-східного залому вівтарного зрубу. Площа зонди 1x1 м зорієнтована під кутом 45° до сторін світу, тобто рівнобіжно до зламаної грані вівтарного зрубу (рис. 2, 10: 1).

Підвалини вівтарного зрубу забезпечені гідроізоляцією (під ними прокладено руберойд) і перебувають в доброму стані збереження. На глибині двох штихів (-0,5 м**) розкрито мурований фундамент, аналогічний до того, який було описано в зондах 1 та 2. Горизонтальний зріз культурного шару на вказаній позначці демонструє переважно сіро-коричневий сухий суглинок із дрібними вкрапленнями материкової глини, дробинок цегли та деревного вугілля.

Загалом, у зонді 5 вдалося розкрити і зафіксувати частину мурованого фундаменту**, а також рештки початкової основи храму у вигляді стандару 6***. Його було оперто не на материковій основі, а на культурному шарі. Мабуть, через це в його основі покладено дві плити з дотриманням напрямку і послідовності встановлення підвалин вівтарного зрубу****.

Бічні сторони зонди до певної міри відображають формування прилеглої стратиграфії. На північно-східному борті зонди виразно простежується межа між сіро-коричневим та темно-коричневим пластами на рівні -0,5 м, яка горизонтальна. Оскільки у горішньому пласті присутні крупини вапняно-піщаного розчину, вжитого у підмурку, логічно співвідносити його формування з улаштуванням мурованого фундаменту 1823 р. Долішній горизонт відноситься до ранішого періоду. Він рівномірно перемішаний у процесі функціонування прицерковного некрополю, на об'єкти якого належить очікувати нижче (рис. 10: 2).

У південно-західному борті зонди згори добре помітний світлий про шарок перевідкладеного вапняно-піщаного розчину, який теж належить

* У межі зонди потрапили стегнові кістки, частково таз і гомілки ніг. Поховання залягає на рівні -0,90 м. Кістяк у витягнутому положенні, навзніж, головою на захід. Довжина стегнової кістки – 41 см (ріст особи – ~1,64 м). При північній стінці поховальної ями виявлено фрагмент цвяха з рештками дерева *in situ*, що засвідчує наявність труни, слідів від якої не вціліло (рис. 9).

** Рівень умовного "0" обмірів відповідає долішній поверхні підвалини.

*** Конструкція підмурку складена досить недбало з необроблених брил/каменів граніту і вапняку. Цю "недбалість" випадає пов'язувати з тим, що тут фундамент викладали, мабуть, із протилежного боку, з інтер'єру, і ми бачимо тильний бік мурування. З'ясовано, що підшва мурованого

фундаменту залягає на позначенні -0,53 м.

**** Підмурок повністю накриває залишки стандару 6. Горішня частина останнього зруйнована при закладанні підмурку. Діаметр стандару – 30 см, а вціліла довжина – 22 см. За станом збереження й характером деревини він аналогічний до стандарів 2 та 3 (рис. 10: 2).

***** На рівні -0,71 м основу стандару було оперто на два яруси плит пісковіку. Горішня з них, завтовшки 4 см, має кремевий відтінок. Формат: 0,45x0,40 м. Друга – завтовшки 12 см і довжиною 60 см. Плити покладені горизонтально на рівні -0,91 м, одна на одну у "зрубний спосіб", тобто долішня плита – вздовж ламаної, а горішня – вздовж бічної південної грані вівтаря, в аналогічній до підвалин послідовності (рис. 10: 2).

*Рис. 7. Зонда 3 на кінцевому етапі розкриття. Вигляд із заходу, згори.
(Фото автора)*

прив'язувати до спорудження фундаменту 1823 р. Над ним зберігся прошарок глиняного замка. На це місце фундаментна яма не поширювалася. Можливо, його займали конструкції важелів, якими підносили зруб вітваря. З рівня -0,45 м у правій (західній) частині стінки добре простежується скісний контур ями, яка провадить під вінець зрубу. Найправдоподібніше, це яма для влаштування конструкції стелюхи. Вона заповнена коричневим суглинком, перемішаним із крупинами жовтої материкової глини та дрібними уламками цегли. Над цією ямою, заповнення якої було ще відносно пухке, щойно згаданий будівельний прошарок виразно осідає (рис. 10: 2).

Ще старші верстви у стратиграфічному профілі знаходяться у лівій (східній) долішній частині між позначеннями -0,5–1,0 м. Тут присутні нерівномірно змішані ґрунти з перевідкладеними у них фрагментами людських кістяків.

Таке змішання характерне для культурних верств, сформованих над християнськими некрополями.

На рівні -1,00 м у зонді 5 виявлено фрагмент вінця кружального горщика*. За морфологічними ознаками він може бути датований у межах XII–XIII ст.⁴ Деяка трансформація обрисів вінця, характеристики гончарного тіста (присутність подрібненого шамоту та жорстви) і випал (недопал) уподібнює цю кераміку до зразків із фортеці Тустань, датованих другою половиною XIII ст.⁵ (рис. 13: 2). Враховуючи мету розвідкової зонди, на цьому рівні її розкриття вирішено припинити.

Зонду 4 (1x1 м) розплановано при північно-західному наріжнику нави так, що її вісь північ–південь проходить уздовж стику зрубу нави і долішньої галереї (рис. 2). На початкових стадіях заглиблення розкрито торцеву частину, найправдоподібніше, – стрічкового мурованого фундаменту**, встановленого

* Начиння виконане із добре відмученої глини зі середнім вмістом дрібнозернистого піску та незначним домішком подрібненого шамоту і жорстви; поверхня рівна, шерехата, випал тришаровий – на поверхні темно-бежевого кольору, а в серцевині темно-сірого відтінків, текстура пориста. Профіль характеризується дугасто вигнутою назовні шийкою. Форма вінця належить до валико-манжетної моделі, але відрізняється від “класичного” варіанту деформованими обрисами. Вершину вінця сформовано у вигляді маленького валика, добре профільованого із-зовні, а з внутрішньої поверхні підкресленого закрайкою. Із зовнішнього боку валик різко переходить у косо зрізану грань, підбиту валикоподібним потовщенням, що надає їй вигляду манжети. За морфологічними ознаками, характеристиками гончарного тіста і випалом горщик може датуватися другою половиною XIII ст.

⁴ Гуцало В. Д. Звенигород і Звенигородська земля у XI–XIII століттях (соціоісторична реконструкція). Львів, 2014. С. 169. Рис. 52: 1.

⁵ Її ж. Кераміка Тустані: впровадження до проблеми датування *Фортеця*. Науковий збірник *заповідника Тустань*. Кн. 4. Львів, 2020. С. 52–53.

** Фундамент під вінцем зрубу мурований з каменю-вапняку щільної породи на міцному розчині кремового відтінку. Підмурок споруджували відкритим способом. Його встановлено на платформі з великих плит такого ж міцного каменю (рис. 12: 2).

Перед спорудженням підмурку частково засипано яму, яка врізалася у глиняний шар над об'єктом 1 (рис. 12: *перетини* 3–3, 4–4). На цьому засипанні встановлено горизонтально дві кам'яні плити, фронтальні частини яких розкрито у зонді. Перша з них, східна, має довжину – >43 см і товщину – 24 см. Плита продовжується у східному напрямку за межі зонди. Із заходу видно, що вона має

Г-подібну в перетині форму, що схоже до уламку кам'яного саркофагу із суміжними стінками завтовшки ~10 см (рис. 12).

Друга, західна плита завтовшки 10–12 см залягає із незначним ухилом і видима у зонді на довжину 47 см. Вона продовжується у західному напрямку за межі розкриття. Частина торцевої площини плити гладка, що уподібнює її до надмогильної плити або віка саркофагу.

На краї обох плит, між якими проміжок – 12 см, покладено першу верству мурованого фундаменту. Більший камінь має плитоподібну форму, завтовшки 16 см. Його оперто на східну плиту. На північному лиці каменю виразно простежуються вертикальні сліди двох просвердлених отворів діаметром 3,5 см. Ці сліди пов'язані із видобуванням каменю в каменоломні за допомогою свердління серії пунктирних отворів. Другий камінь першої верстви значно менший. Його оперто на край західної плити. Обидва камені скріплені вапняно-піщаним розчином. Ширина мурування – 42 см (рис. 12: *перетин* 4–4).

Друга верства фундаментної конструкції товщиною 16 см нагадує дволицеве мурування – з боків встановлено більші камені, а простір між ними заповнений дрібним камінням на заправі. Третю верству мурування шириною 34 см і товщиною 14 см укладають два частково оброблені камені з коленими і природно-рівними поверхнями. Четверту верству творить один постелистий вапняк, який за структурою трохи відрізняється від ужитих до фундаменту, хоча може належати і до первісного мурування, оскільки під ним частково зберігся шов, заповнений “рідним” розчином, а також на його горішній постелі простежуються фрагменти цієї ж заправи. Водночас на поверхні каменю зауважено й інший вапняно-піщаний розчин зеленавого відтінку, на якому встановлено лист руберойду й оперто нову, додану від долу під

Рис. 8. Зонда 3. Фрагменти двох цегляних плиток підлоги (Фото автора)

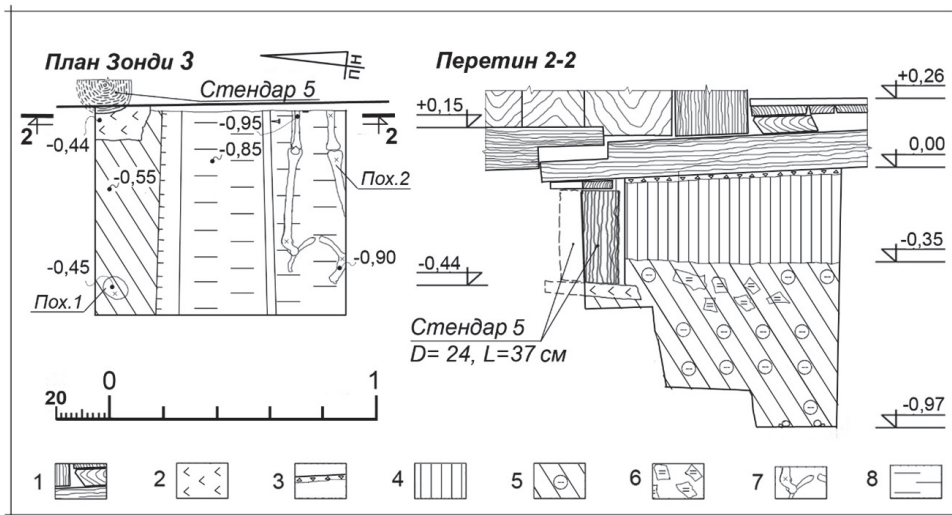

Рис. 9. Зонда 3. План та східна стінка в мірилі 1:20: 1 – дерев'яні конструкції; 2 – гранітна плита; 3 – прошарок щебеню; 4 – сірий суглинок; 5 – коричневий суглинок з глиною; 6 – скупчення цегли; 7 – людські кістки; 8 – материкова глина

вздовж західної поперечної підвалини зрубу нави. Грунт у зонді відрізнявся від дотепер описаних притаманним йому темним забарвленням, гумусованістю суглинку та значнішою вологістю (рис. 11: 1).

На рівні -0,5-0,6 м* при західній стінці та в північно-східному куті зонди виявилися дві плями жовтого кольору, якого надавав їм вміст материкової глини (рис. 11: 1). Вибираючи темне заповнення з-поміж материкових останців, виявлено заглиблений археологічний об'єкт 1 – частину ями з вертикальними материковими стінками і горизонтальним дном на рівні -1,68–1,72 м. Бічні стінки об'єкту в плані утворюють прямий кут. Вони зорієнтовані за сторонами світу (рис. 11: 2; 12: план).

У долішній частині заповнення об'єкту 1 виявлено фрагмент вінця керамічного кружального горщика** (рис. 13: 1). Морфологія вінця дискусійна. За типологією обрисів кераміку можна відносити до групи I і датувати кінцем XI – першою половиною XII ст. Водночас за окремими специфічними особливостями*** фрагмент горщика, на думку Віри Гупало****, може бути датований і другою половиною XIII ст.³⁰

Отже, в зонді 4 виявлено об'єкт 1, заглиблений до материкової основи, який належить датувати періодом княжої доби (кінець XI – перша пол. XII ст. або друга пол. XIII ст.), а також конструкцію мурованого фундаменту, опертого на розлогі кам'яні плити, що за археологічним комплексом датується в межах XVII – першої половини XIX ст. За технікою виконання, параметрами й характеристиками розчину фундамент подібний до підмурків 1823 р., хоча в конструкції не простежено вживання граніту, мурування місцями дволицеве, а вжитий розчин має кремове, а не сіре забарвлення, як у попередніх випадках. На цій підставі влаштування підмурку можна датувати не п'ятим, а другим-четвертим будівельними періодами, тобто відносити його появу до другої половини XVII чи першої половини XVIII ст. (табл. 1).

Важливий вузол археологічних об'єктів, зафіксований у зонді 4, потребує детальнішого розгляду та інтерпретації. Долішня частина котловану об'єкту 1

старою, реставраційну підвалину у вигляді грубої дошки. Це сліди реставрації пам'ятки 1971 р. (рис. 12: перетин 4–4).

Розкрита конструкція підмурку складається із трьох-чотирьох верст каменів напів-обробленого щільного вапняку, мурованого на розчині (рис. 12). З обох боків її оточує насипний сіро-коричневий суглинок, який практично не відрізняється від того, що залягає у заповненні ями під плитами в основі фундаменту. Чи підмурок має характер стовпця, чи стрічки, яка може прямувати вздовж поперечної підвалини нави, встановити не вдалося, хоча логічніше припускати його стрічкову, а не стовпоподібну форму в плані (рис. 2, 12).

* Рівень умовного "0" обмірів відповідає позначенню поверхні реставраційної підвалини, встановленої під історичною по-вздовжньою підвалиною нави (рис. 12).

** Він виконаний із добре відмученої глини зі значним вмістом дрібнозернистого піску та невеликою часткою подрібненого

шамоту й жорстви; поверхня рівна, шерехата, випал рівномірний до темно-бежевого кольору зовнішньої і внутрішньої поверхонь, тришаровий на зламі (серцевина темно-сірого відтінку), пористої текстури. Для начиння притаманна горловина дугасто вигнута назовні. Зовнішня поверхня вінця сформована у вигляді манжета, косо зрізаного на зовні, площину якого злегка профільовано двома неглибокими борознами; на внутрішній поверхні вінця простежуються слабкі сліди майже повністю знівельованого валика. Горщик оздоблений прямолінійним орнаментом, який у вигляді широких нерегулярних борозен нанесено вістрям при основі шийки та у горішній ділянці плічок.

*** Знівельовані обриси валика на внутрішній поверхні, розмитість контурів шийки та плічок і особливо значна кількість домішок, зокрема дрібнотовченої жорстви та шамоту.

**** Автор щиро дякує д. і. н. В. Гупало за надану консультацію.

³⁰ Гупало В. Кераміка Тустані... С. 52–53.

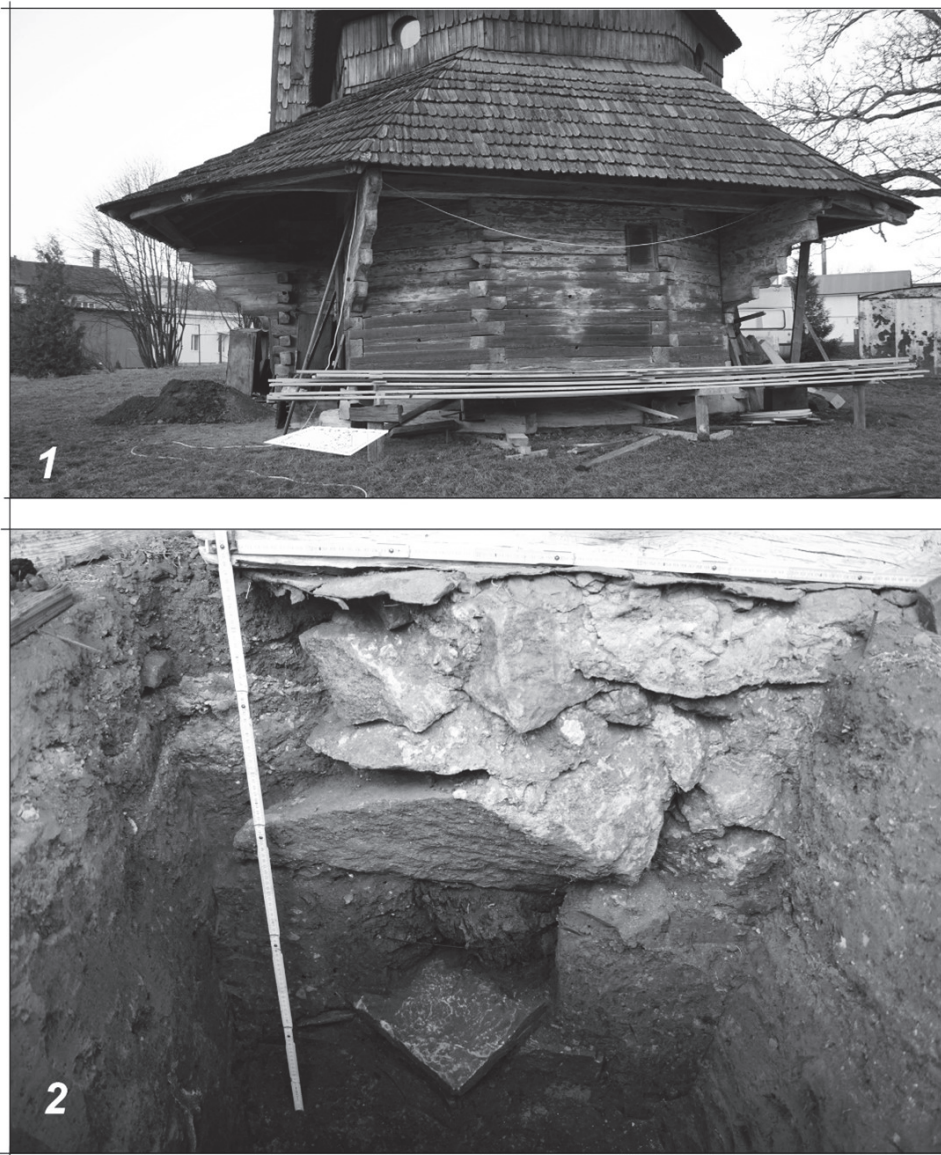

Рис. 10. Зонда 5:1 – місце розпланування зонди, вигляд зі сходу; 2 – фрагмент комбінованої муровано-дерев'яної конструкції фундаменту під вістарним зрубом, вигляд з південного сходу. (Фото автора)

заповнена темним гумусованим суглинком. Його перекривав насип жовтої глини. Він зберігся у лівій, північній половині перетину. З правого, південного боку в глиняний пласт входить яма, заповнена сіро-коричневим суглинком з укріпленнями дрібного будівельного сміття та материкової глини (рис. 12: перетин 3–3).

Шар сіро-коричневого суглинку, який вривається у пласт жовтої насипної глини над об'єктом 1, відноситься до будівництва або ремонту церкви, оскільки

Рис. 11. Зонда 4: 1 – зачистка на рівні 0,6 м; 2 – кінцевий етап розкриття, вигляд з півночі, згори

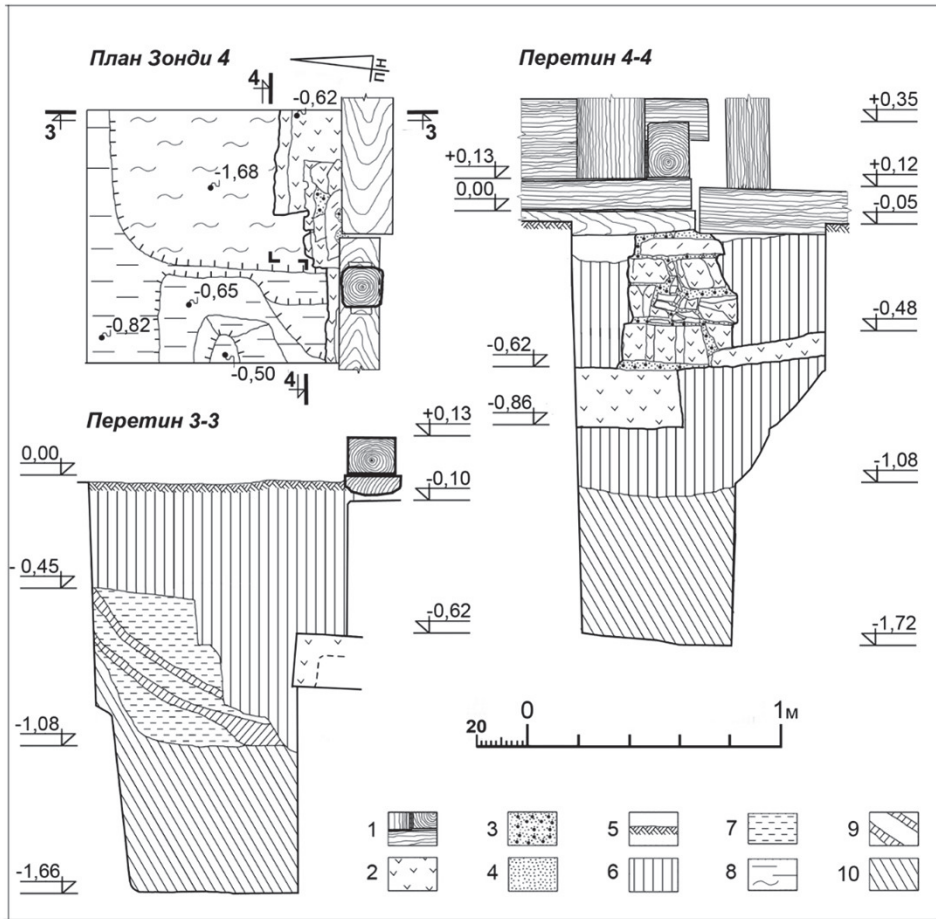

Рис. 12. Зонда 4. Графічна фіксація плану та перетинів у мірилі 1:20:1 – дерев'яні конструкції; 2 – щільний вапняк; 3 – розчин кремовий; 4 – розчин зеленуватий; 5 – дерновий шар; 6 – сіро-коричневий суглинок; 7 – насипна глина; 8 – материкова глина; 9 – прошарки коричневого суглинку; 10 – темний гумусований суглинок

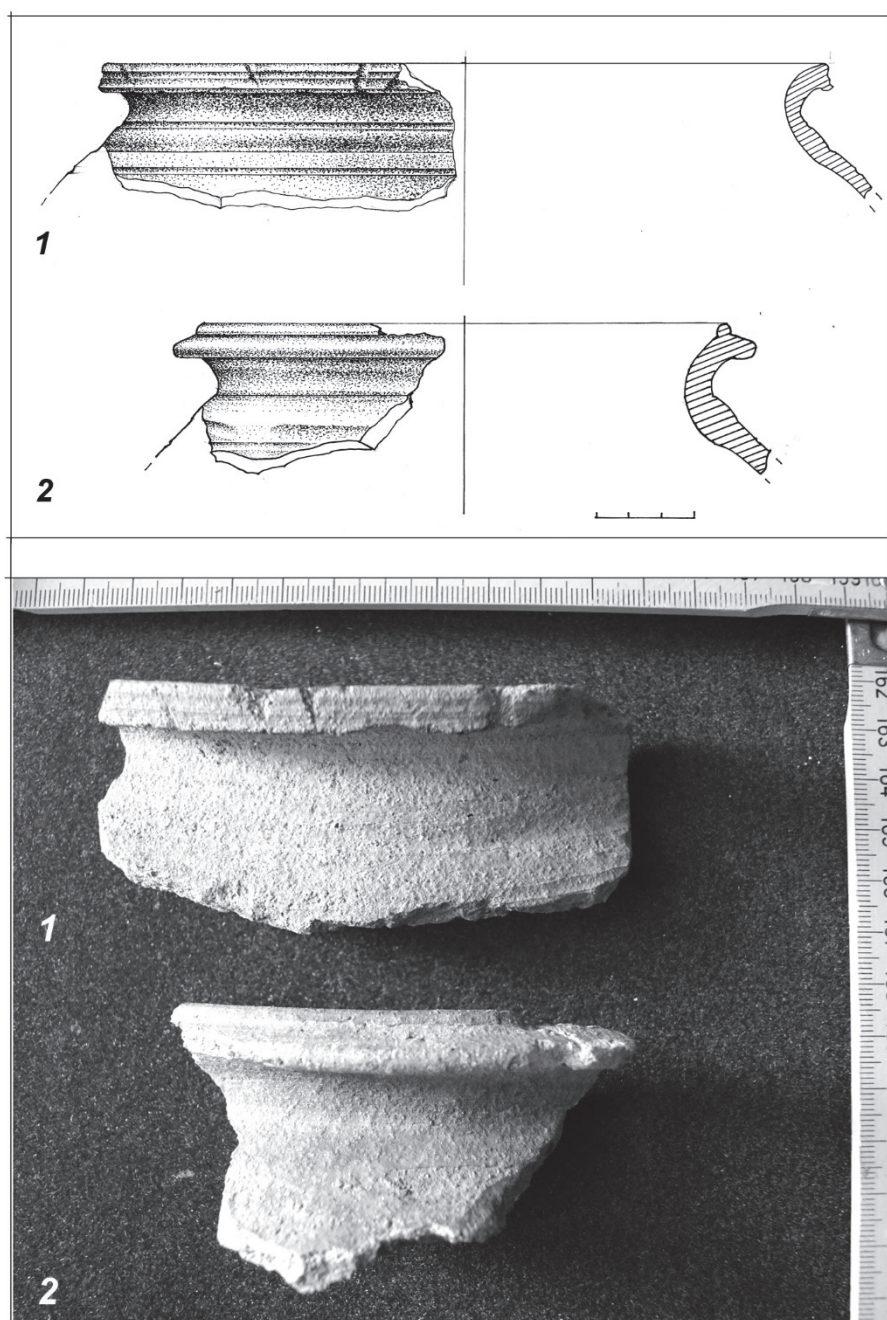

Рис. 13. Вінець кружальних горщиків: 1 – із заповнення об'єкту 1; 2 – із зонди 5

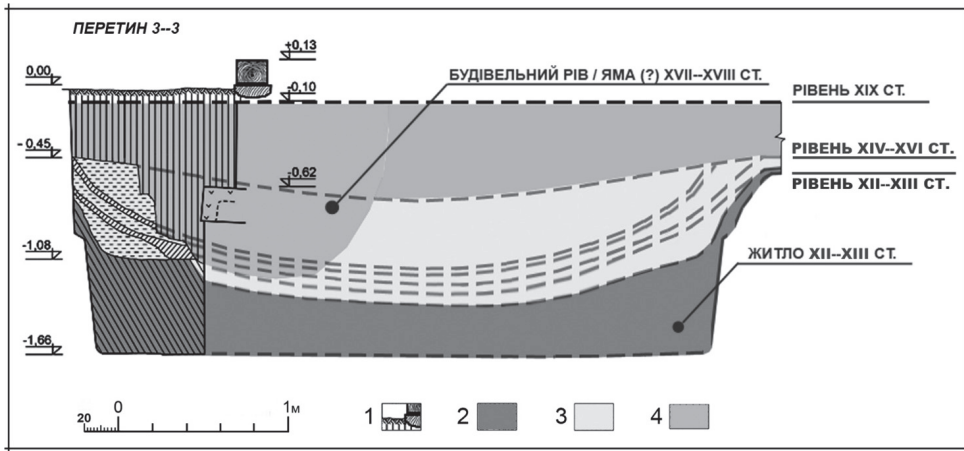

Рис. 14. Гіпотеза формування культурного шару над об'єктом 1: 1 – північна підвалина нави церкви з прилеглою денною поверхнею; 2 – темний гумусований суглинок зі знахідкою XII-XIII ст.; 3 – пласт насипної глини XV-XVI ст.; 4 – шар сіро-коричневого суглинку з матеріалами XVII-XVIII ст.

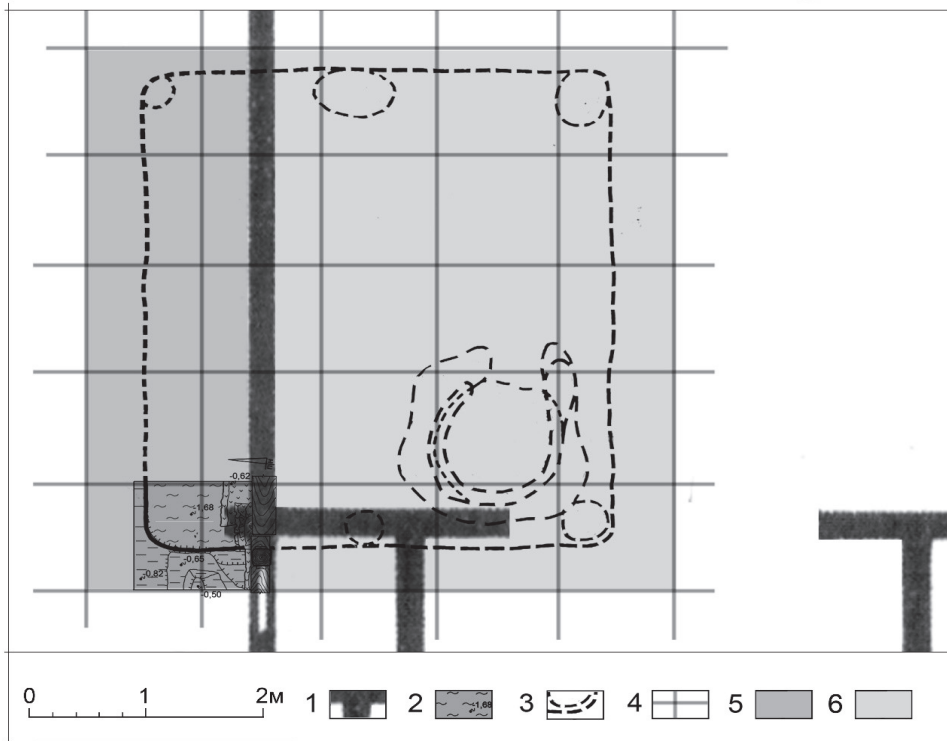

Рис. 15. Програма перевірки гіпотези: 1 – підвалини дерев'яної церкви; 2 – реалізована зонда 4; 3 – план гіпотетичного пів-землянкового житла княжої доби; 4 – сітка археологічних квадратів 1x1 м; 5 – перша черга перевірки гіпотези; 6 – друга черга підтвердження гіпотези

в ньому перебуває мурований фундамент північно-західного наріжника її найбільшого зрубу (рис. 12: перетин 3–3). У долішній частині заповнення цього шару виявлено фрагмент цегли завтовшки 5,5 см* та дерева у вигляді відламку дошки із залишками цвяхів**.

У відлілій частині пласту насипної жовтої глини простежуються темніші прошарки коричневого суглинку, які залягають скісно із характерними прогинами. Кривизна прошарків засипання дає підстави припускати, що котлован заглибленого об'єкту 1 має простягатися значно далі у південному та східному напрямках, а темніші постфункційні прошарки осіли з часом у середню частину його заповнення (рис. 12: перетин 3–3).

Розкрита північно-західна частина об'єкту 1 за характерними особливостями дуже нагадує кут пів-землянкового житла періоду княжої доби. Найвище збережений рівень материкового горизонту знаходиться при західній стінці зонди. Тут він сягає позначення -0,50 м (рис. 12). Дно об'єкту 1 залягає на рівні -1,68 м. Тобто, висота західної стінки котловану сягала понад 1 м (~1,18 м). Ця характеристика вповні збігається з котлованами пів-землянкових жител княжої доби⁷. У першій половині XII ст. пів-землянкові житла будувалися й експлуатувалися у столичних містах Галицької землі⁸. Периферійні центри могли затримати традицію їх зведення й до другої половини XIII ст. На цій підставі висуюю гіпотезу з визначенням об'єкту 1 як залишків пів-землянкового житла княжої доби (рис. 14).

Згідно з аналізом стратиграфії, можна припускати, що після припинення функціонування об'єкту 1 або ймовірного житла княжої доби, його заглиблену частину було засипано темним гумусованим суглинком. Очевидно, це пухке заповнення давало осідання, що призвело свого часу до появи пласту глини на місці западини. Лише після цього відзначаємо виникнення ями, пов'язаної із будівництвом дерев'яної церкви. Ймовірно, першою конструкцією фундаменту споруди міг бути стендар, подібний до виявлених первісних стендарів під іншими наріжниками споруди. Однак така конструкція досить швидко почала б осідати у заповнення ранішого об'єкту, що призвело до її кардинальної заміни підмурком, встановленим на платформі з кам'яних плит. Ці ймовірні етапи не вдається простежити археологічно, оскільки яма, пов'язана із заміною фундаменту, повністю поглинула попередні втручання до культурного шару, співвіднесені із конструкцією дерев'яної опори. Хоча можливий і варіант одноразового первісного встановлення підмурку на кам'яних плитах на початку XVII ст., тобто за першого будівельного періоду існуючої споруди 1613 р.^{***} (рис. 12; табл. 1).

* Цегляний фрагмент за товщиною та складом керамічного тіста подібний до описаних плиток із зонди 3. На відміну від них, він відрізняється гладкою площиною горішньої постелі, зрізаною при формуванні пласким стрихульцем. Мікро-борозни від стрихульця вказують на напрямок зрізання сирцю. Долішні ж ребра виробу згладжені аналогічно до плиток. Можна припускати, що цей уламок походить від такої ж плитки, яка, однак, не була вживаною. На основі типологічної подібності фрагменту до плиток, його випадає датувати поки що широкими межами – від кінця XVI до XVIII ст. Відповідно яма, у заповненні якої його виявлено, теж виникла не раніше цього періоду.

** Відламок дошки із залишками цвяхів

має параметри: 20x7,9x2,6 см. На ньому нараховується лише 18 річних кілець без луб'яного шару. Тому цей фрагмент деревини не надається для дендрохронологічного аналізу.

⁷ Раппопорт П. А. Древнерусское жилище. Свод археологических источников. Ленинград, 1975. С. 50–115.

⁸ Войнаровський В. М., Лукомський Ю. В., Петрик В. М. Археологічні об'єкти на Крилоській горі, перекриті Успенським собором XII ст. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Т. 244. Львів, 2002. С. 608–644.

^{***} Попередні два можливі періоди будівництва та відбудови після пожежі церкви 1496 та 1507 рр. на цьому місці археологічно поки не простежено (табл. 1).

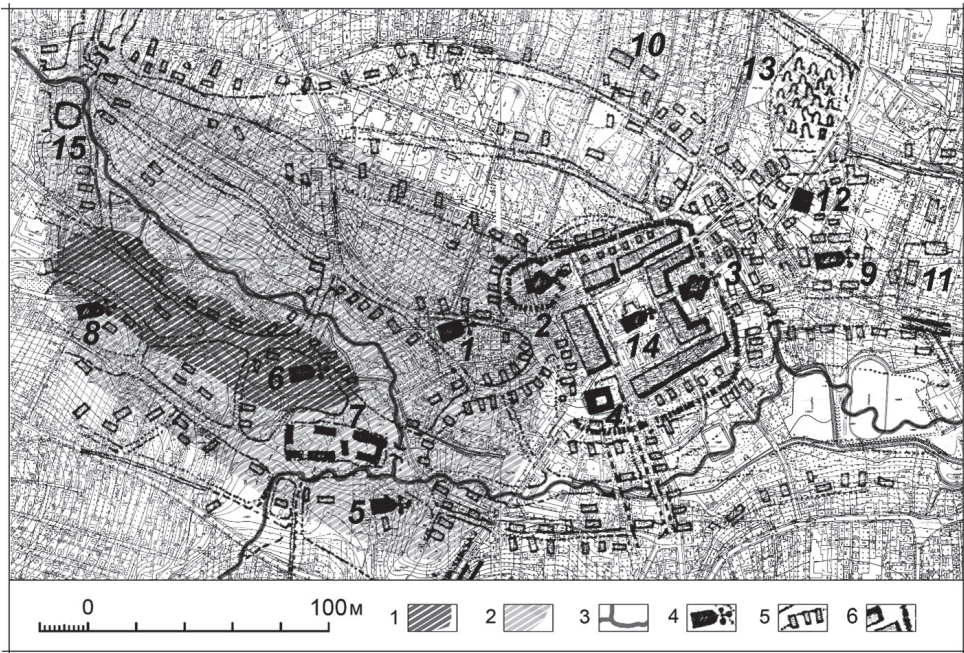

Рис. 16. Гіпотеза планувального розвитку Дрогобича XII–XV ст.: 1 – площа неукріпленого поселення солеварів XII–XIII ст.; 2 – планувальний ріст селища солеварів впродовж XIII–XIV ст.; 3 – водяні потоки; 4 – сакральні споруди; 5 – житлова забудова XVIII ст. 6 – середмістя. Елементи локаційного міста кінця XIV–XVII ст., зафіксовані на мапі Ф. фон Міа кінця XVIII ст.: 1 – церква Пресвятої Діви Марії; 2 – костел св. Варфоломія; 3 – церква Св. Трійці; 4 – Монастир Кармелітів; 5 – церква св. Юра; 6 – церква Воздвиження Чесного Хреста; 7 – жуна (солеварні); 8 – церква св. Параскеви П'ятниці; 9 – василіянський монастир свв. Петра і Павла; 10 – монастирський двір (?); 11 – старостинський замок; 12 – си-нагога; 13 – єврейський цвинтар; 14 – ратуша на Ринку; 15 – “Медвеже дворище” (?). (за: Бевз М., Петришин Г., Петрик В. Нові картографічні матеріали... С. 550. Рис. 4)

Підтвердити або спростувати гіпотезу пів-землянкового житла княжої доби можна лише через подальші археологічні дослідження. Насамперед необхідно поширити площу зонди 4 у східному напрямку і виявити північно-східний кут ймовірного житла. Якщо гіпотезу вдасться аргументувати, можна буде обґрунтувати питання якомога повнішого розкриття решток житла з боку інтер'єру церкви, збагачуючи пам'ятку старшими яскравими реліктами, які можна було б задемонструвати або відзначувати на місці (рис. 15).

Гіпотеза урбаністичного розвитку Дрогобича

Про з'ясування раннях етапів формування Дрогобича за княжої доби – до його локації на маґдебурзькому праві із захопленням цієї частини західноукраїнських земель Польщею – в літературі існує чимало гіпотез⁹. Найдокладніше обґрунтовану з них щодо місця розташування найстарішого поселення княжої доби – попередника теперішнього локаційного міста XIV ст. на Зварницькому передмісті та солеварному заводі, висунули д. і. н. Леонід Тимошенко разом з істориком Андрієм та архітектором Василем Петриками на підставі планувального аналізу, археологічних наглядів, спостережень та досліджень на терені міста¹⁰. Археологічні дослідження та урбаністичний аналіз активно проводилися на початку третього тисячоліття. Результати розкопок 2001 р. близько перехрестя вулиць Адама Міцкевича та Юрія Дрогобича, на місці найдавнішої дрогобицької церкви Зачаття Пресвятої Богородиці першої половини XIV ст., яку 1339 р. переосвятили на костел, а також 2003 р. – на території Дрогобицького солеварного заводу¹¹ зі знахідками в обох випадках перевідкладених матеріалів XII–XIII ст., дали підставу для висунення вказаної гіпотези. Натомість досить фундаментальні архітектурно-археологічні дослідження при дзвіниці костелу святого Варфоломія поблизу ринкової площі Дрогобича, проведені впродовж 2015–2016 рр., переконують у формуванні культурного шару на території теперішнього Середмістя починаючи щойно від XIV ст.¹²

Виявлення об'єкту 1, подібного за характеристиками до жител, та знахідка в його заповненні вінця горщика XII–XIII ст. дає підставу для підкріплення й уточнення цієї гіпотези локалізацією першого нерухомого об'єкту давнішого

⁹ Mściwujewski M. Z dziejów Drohobycza. Cz. 1. Drohobycz, 1935. S. 9–13; Олійник О. Містобудівний розвиток західних земель України: між Сходом та Заходом Архітектурна спадщина України. Вип. 1: Маловивчені проблеми історії архітектури та містобудування / За ред. В. Тимофієнка. Київ, 1994. С. 58–61; Тимошенко Л. Найдавніший Дрогобич у світлі писемних згадок, легенд, топонімії, артефактів <https://zbruc.eu/node/10194>; Гаврилук М. Історична топографія середньовічного Дрогобича *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. 3. Дрогобич, 1998. С. 164–172; Ісаєвич Я. Д., Тимошенко Л. В. Легенди, перші письмові згадки, походження назви. Територія *Нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку XXI ст.)* / Наук. ред. Л. Тимошенко. Дрогобич, 2009. С. 23–32.

¹⁰ Петрик А., Петрик В., Тимошенко Л.

Проблеми та перспективи історико-археологічних досліджень Дрогобича *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. 4. Дрогобич, 2000. С. 47–53; Тимошенко Л. В. Проблеми історичної топографії давнього Дрогобича *До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя*. Т. 1. Київ; Львів, 2004. С. 727–745; Петрик А. М. Найдавніший Дрогобич і його околиці. Археологічні дослідження *Нариси...* С. 9–21.

¹¹ Петрик, А. М. Охоронні археологічні дослідження на території солеварного заводу в Дрогобичі *Літопис Бойківщини*. Ч. 2/67(78). Дрогобич, 2004. С. 40–69.

¹² Лукомський Ю., Миська Р., Тимошенко Л. Археологічні дослідження вежі-дзвіниці костелу святого Бартоломея в Дрогобичі 2015 р. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. 19–20. Дрогобич, 2017, с. 9–55.

походження, дуже правдоподібно, – одного із заглиблених жител поселення, що існувало тут за умов княжої доби. Він розташований на правому березі потоку Побук або Серет, що, огинаючи узвишшя теперішньої центральної частини міста з півдня, перебігає через передмістя Зваричі вздовж однойменної з ним вулиці поміж територією солеварні і середмістям Дрогобича (рис. 16). Враховуючи рівень денної поверхні, з якого опущено котлован об'єкту (-0,5 м), він знаходився на висоті 2–2,5 м над рівнем потоку. Аналіз рельєфу місцевості та деякі закономірності формування поселень вздовж потоків чи річок приводить до висновку, що поселення могло розташовуватися вздовж Побуку на корінному його березі. Найімовірніше, воно мало лінійну планувальну структуру, формовану вздовж берегової лінії та дороги, що перебігала правим берегом потоку. Особливості рельєфу місцевості, який тут не має різких заломів чи природних рубежів, не дають підстави твердити, що поселення було захищене значними зовнішніми укріпленнями. Найправдоподібніше, це могло бути неукріплене селище відносно невеликих розмірів. Такого типу неукріплені прирічкові сільські поселення – селища були витягнуті неширокою смугою 40–60 м упродовж берега на довжину в середньому 500 м¹³, хоча, звичайно, відомі й значно більші за площею (0,8–1,5 га) поселення¹⁴. Враховуючи матеріали XII–XIII ст., виявлені експедицією Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка (ДДПУ) 2001 р. на протилежному лівому березі Побуку, накладаючи на сучасну топогеодезичну підоснову Дрогобича прорис карти Ф. фон Міга 1779–1782 рр.¹⁵, можемо припускати, що первісне неукріплене поселення сільського характеру в XII–XIII ст. могло лінійно простягатися вздовж правого берега Побуку, а далі розвинулося у ширше селище, освоюючи південний схил лівого берега річки, де спостерігається давній уклад вулиць і де в першій половині XIV ст. заснована найстарша церква Зачаття Пресвятої Богородиці. Центр нового локаційного міста з окремо укріпленим костелом 1392 р. та Ринковою площею перелому XIV/XV ст. був розпланований на північний схід від раннього протоміста княжої доби (рис. 16). З цього огляду логічно видається також поява згодом скупчення церков – не тільки Воздвиженської та розташованої неподалік від неї Юрївської, а й інших – саме в цій віддавна заселеній історичній частині міста княжої доби.

Архітектурно-археологічне зондування підмурків пам'ятки дерев'яної архітектури – церкви Воздвиження Чесного Хреста XVII ст. у Дрогобичі разом із віднайденими при цьому археологічними матеріалами дає підставу для низки висновків:

1. Виявлено кілька різночасових систем фундаментних конструкцій, з'ясовано стан збереження долішніх частин об'єкту, зафіксовано профілі прилеглої стратиграфії, вловлено кілька поховань прицерковного некрополю, відібрано проби розчинів та рухомий археологічний матеріал, а також розкрито частину археологічного об'єкту, датованого раніше за будівництво храму, XII–XIII ст.

¹³ Куза А. Неукрепление поселения Древняя Русь. Город, замок, село / Ред. Б. Колчин. Москва, 1985. С. 98.

¹⁴ Кучера М. Археологія Української РСР. Київ, 1975. С. 300.

¹⁵ Бевз М. В., Петрик В. М. Дрогобич на карті Ф. фон Міга Дрогобицький краєзнавчий збірник. Вип. 5. Дрогобич, 2001. С. 330–336;

Бевз М., Петришин Г., Петрик В. Нові картографічні матеріали до вивчення планувального розвитку Дрогобича в кінці XVIII століття Дрогобицький краєзнавчий збірник. Вип. 7. Дрогобич, 2003. С. 546–551; Von Mieg F. Karte des Koenigsreichs Galicien und Lodomerien Kriegsarchiv in Wien B,IXa, 390. (Reinausfertigung).

2. Найраніша система фундаментних конструкцій дерев'яної церкви складалася зі стендарів. Їх встановлювали під вінцями підвалин у ямах безпосередньо на зрізану поверхню материкової глини або на підклади з кам'яних плит, після чого засипали ґрунтом. Рештки таких стендарів ідентифіковано під вінцями зрубів нави, вівтаря та бабинця в зондах 1–3 та 5. Зафіксована довжина стендарів сягала 70–85 см, а діаметр – 26–30 см. Архаїчною належить вважати систему підкладу з двох ярусів плит, встановлених на насипному ґрунті в “зрубний спосіб”, віднайдену під вівтарним вінцем зрубу (зонда 5). На підставі типологічного аналізу рухомого археологічного матеріалу появу конструкцій стендарів 2, 3 та 6 попередньо варто відносити до часу зведення церкви на початку XVII ст., тобто до 1613 р., або до наступного будівельного періоду 1661 р.
3. Заміну стендара 2 новим стендаром 1, на дерев'яному підкладі, зафіксовану в зонді 1, належить відносити до ремонтних робіт близько 1715 або 1738 р. Можливо, це вдасться уточнити шляхом дендрохронологічного аналізу частково збереженого стендара 1.
4. Систему стендарів, відкрити в зондах 2 та 3 під підвалинами долішньої галереї, необхідно відносити до XIX–XX ст. Стендари діаметром 20–25 см та довжиною 35–37 см. Під одним із них віднайдено підставу у вигляді гранітної плити. Стендари дійшли до нашого часу у напівзгнилому стані й потребують заміни.
5. Муровані фундаментні конструкції виявлено під зрубами вівтаря, нави і бабинця, але не під усім периметром існуючої тридільної церкви. Судячи з подібної техніки виконання, параметрів й структурних характеристик уживаного розчину, оцінених поки лише візуально, а також на підставі стратиграфічних спостережень, стрічкові муровані фундаменти варто пов'язувати з об'єктом церкви 1823 р., коли споруду підважували для підведення мурованої основи. Стрічкові підмурки викладали відкритим способом з необробленого щільного вапняку та граніту на вапняно-піщаному розчині в широких фундаментних ровах глибиною ~50 см. Є підстави вважати, що переважно їх мурували зі сторони інтер'єру, оскільки із-зовні вони виглядають мало регулярними. Суцільну стрічкову конструкцію підмурків належить передбачати під південним фасадом тридільного ядра пам'ятки. Також її коронка простежується під усім вівтарним зрубом. Натомість з північного та західного боків об'єкту муровані конструкції не суцільні. Їх відсутність констатовано під західною підвалиною бабинця (зонда 2), а також під північною підвалиною нави (зонда 4). Фрагмент підмурку, виявлений у зонді 4, відрізняється від усіх інших мурованих фундаментів особливою основою з великих кам'яних плит, забарвленням розчину, відсутністю в його муруванні каменів граніту, а також дволицевою технікою зведення. Йому, мабуть, випало замінити попередню конструкцію стендара. Явище осідання ґрунту над глибоким ранішим об'єктом напевно спонукало будівничих до застосування настилу плит в основі фундаменту. Впевнено датувати час появи цієї конструкції поки не вдається. Тому до об'єкту церкви 1823 р. її віднесено цілком умовно.
6. Вивчення прилеглої до пам'ятки стратиграфії дає підстави стверджувати, що первісний материковий горизонт у вигляді чистої жовтої глини залягає у зонді 4 на глибині -0,5 м відносно сучасної денної поверхні. У всіх інших зондах, окрім п'ятої, досягнуто материка у зрізаному стані. Культурні

шари при об'єкті значно перемішані у зв'язку з ямами для встановлення стендарів, а також функціонуванням прицерковного некрополю. З пізніших об'єктів у стінках зонд вдалося локалізувати лише уривки контурів фундаментних ровів кам'яних підмурків 1823 р. (зонди 1 та 5).

7. Перед західним фасадом церкви (зонда 3) локалізовано два поховання, здійснені за християнською традицією. Одне з них (поховання 2) було частково розкрито, зафіксоване і законсервоване на місці. Культурний шар з усіх боків біля церкви насичений перевідкладеними палеоантропологічними матеріалами. У складі наступних експедицій, пов'язаних із розкопками на пам'ятці чи при будь-яких інших земляних роботах, необхідна присутність антрополога.
8. Серед рухомого археологічного матеріалу відібрано виявлені фрагменти ужиткової кераміки, будівельної кераміки, скла, металу, дерева для лабораторного опрацювання та зберігання. Вони датуються в межах XII–XIX ст., вказують на глибоку традицію заселення місцевості, на якій було споруджено храм, а також дають підставу для висунення аргументованих гіпотез щодо його будівельної періодизації.
9. Будівельна кераміка репрезентована уламками цегляних плиток прямокутної форми з габаритами 16x14x4–5,5 см. Їх виявлено у зондах 3 та 4, хоча цегляні уламки траплялися і в інших зондах. Плитки походять від цегляної підлоги, яка може належати до історичного інтер'єру церкви XVII–XVIII ст.
10. Знахідки двох уламків кружальних горщиків XII–XIII ст. разом із характеристиками нерухомого об'єкту 1 та особливостями стратиграфії його заповнення дали підставу інтерпретувати сам об'єкт 1 нарізником півземлянкового житла та очікувати локалізацію поселення Дрогобича княжої доби в районі Зваричького передмістя.
11. Запропоновано двостадійну програму археологічної ідентифікації та максимального розкриття ймовірного житла.
12. Розвинуто гіпотезу-реконструкцію планувального розвитку раннього Дрогобича: 1) неукріплене поселення солеварів XII–XIII ст.; 2) протоміське селище солеварів XIII–XIV ст.; 3) локаційне укріплене місто кінця XIV–XV ст.
13. У разі підтвердження висунутих гіпотез необхідно буде скорегувати пам'яткоохоронну документацію, особливо в частині зон охорони археологічно важливого культурного шару історичного міста Дрогобича.
14. Церква Воздвиження Чесного Хреста у Дрогобичі – надзвичайно цінний і перспективний об'єкт архітектурного та археологічного вивчення. Окрім початкового з'ясування стану збереження і періодизації підземних конструкцій пам'ятки, які вимагають проведення комплексу першочергових реставраційних заходів, під її підвалинами виявилися прихованими артефакти і релікти значно ранішого освоєння урочища під назвою “Зваричі”, а саме – періоду княжої доби. Отже, це багатошарова пам'ятка як архітектури, так і археології. Подальше її вивчення повинно бути міждисциплінарним та якомога комплекснішим.

*Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України
Національний університет “Львівська політехніка”*